

SÖZLÜKLERDE, ATASÖZLERİNDE VE DEYİMLERDEKİ GÜNCELLEŞEN DİNÎ KAVRAMLAR

The Updated Religious Concepts in Dictionaries, Proverbs and Idioms

Doç. Dr. Osman Kemal KAYRA*

ÖZET

Dinî hayatın insanlığı çok eski zamanlardan beri etkilediği bilinmektedir. Başlangıç dönemlerinde dinin sadece kendisi etken durumda iken, giderek sosyal hayatın içinde erimeye ve yumuşamaya başlamıştır. Öyle zamanlar olmuştur ki, uygulanan bir kuralın dinden mi törelerden mi geldiği konusu anlaşılammıştır. Hukukun içinde de var olan dinî yaptırımlar modern hukukun içinde de kendisini hissettirmiştir. Zaten hukuk insanlardan kopuk olamayacağına göre dinî yaptırımlar modern hukukun içinde zamana uydurulmuştur. Osmanlı toplumunda Mecelle ile yapılmaya çalışılan bu uygulama küresel hukukun da uygulama sahasında kendisini hissettirmiştir.

Anahtar Kelimeler

Atasözleri, deyimler, dinî terimler, kültür, halk.

ABSTRACT

It is known that humanity has been influenced by religious life for many ages. In the initial period, while the only religious was effective in people's lives itself, its effects had been gradually reduced in social life, and it had started to become flexible. So times is mature that it had not been understood the issues of whether a rule was coming from religion or customs. Religious obligations which where also in law had began to be felt themselves in the modern law. Since the law could not be apart from the people's lives, the religious obligations had been adapted to the time in the modern law. This practise to be made in the Otoman society by means of so called "Mecelle" had been felt itself in the practice of the global law.

Key Words

Proverbs, idioms, religious terms, culture, puplic.

İnsan toplulukları birbirlerine bağ-
lı olarak yaşarken, onları bağlayan temel
unsurlar belli kurallarla sınırlıdır. Hiç-
bir toplum başıbozuk ve düzensiz yaşa-
mamıştır. Her toplumu bağlayan sosyal,
kültürel, dinî ve coğrafi şartlar asla inkâr
edilemez. Bunlardan coğrafi şartları ayrı
tutarsak, kültürel etnik ve dinî unsurları
sosyal şemsiye altında toplayabiliriz. Hat-
ta coğrafi şartlar bu sosyal yapıyı de etkiler
dersek toplumların oluşması ve oluşan bu
toplumların organize yaşamaları tamamen
kuralcı ve sınırlayıcıdır. Türklerin toplum
yapısında coğrafya o kadar önemlidir ki
adeta diğer maddelerin oluşumunda temel
etkendir diyebiliriz.

Bütün bu inanışların yayılma ve et-
kilenme alanlarını belirtirken yine coğraf-
yaya atıf yapmak zorundayız. Türkler bu
geniş coğrafya sayesinde bu kadar çeşitli

din ve kültürlerle tanıştılar. Orta Asya'nın
bu geniş coğrafi alanını sınırlarını şöyle çı-
zebiliriz: Batıda Aral gölü, doğuda Orhun
ve Tula ırmakları, kuzeyde Lena nehrinin
baş kısımları, İrtiş boyları ve orta Yenisey
sahası, güneyde Talas-Sir Derya boylarına
kadar geniş alanı kaplayan bir Orta Asya.
Bunun yanında sadece Orta Asya'da kal-
mayıp Japonya, Filipinler ve Seylan adası
dışında, Asya kıtasının hemen her tara-
fına, Orta Avrupa içlerine, Mısır, Sudan
dahil Kuzey Afrika'ya kadar uzanmıştır.
(Günay, Güngör, 1998:19)

Türklerin yayıldıkları coğrafyalarda
değişik din ve kültürlerin mensubu olduğuna
işaret eden Arap Tarihçilerinden Câhiz'in,
Fezâilü'l-Etrâk; Kuteybe-et-Dineverî'nin,
Kitâbü'l-Maârif; Belazurî'nin, Fütühü'l-
Buldân; Ya'kûbî'nin, Târih-i Ya'kûbî;
Taberî'nin, Târihi'r-Rusûl ve'l-Mülûk;

* KTÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Mes'ûdî'nin, Mürücü'z-Zeheb ve et-Tenbîh ve'l-Eşrâf; Makdisî'nin, El Bed'u ve't-Târih; İbn Nedîm'in, Fihrist; Gerdizî'nin, Zeynû'l-Ahbâr; İbne'l- Esîr'in, el- Kâmil fi't-Târih; Cüveynî'nin Târih-i Cihân-güşâ'sı ve Türk bilim adamı Birûnî'nin, el- Âsârû'l-Bakıyye ani'l-Kurûnî'l-Hâliyye; Kitâbu't-Tahkîk mâ li'l-Hind ve el-Cemâhîr fi'l ma'rifeti'l-Cevâhîr (Günay, Güngör,1998:23-24) gibi eserlerden söz edebiliriz.

Arap tarihçileri gibi coğrafyacı ve gezginler de eserlerinde Türklerin dinî hayatları hakkında yazdıkları kitaplarda bilgi vermişlerdir. Bunlar İbn Hurdazbih'in, el-Mesâlih ve'l-Memâlik; Hemedânî'nin, Kitâbü'l-Buldân ve el-A'lâü'n-Nefise; İbn Faldan'ın, Risâleta İbn Faldan; Ebû Dülefiner-Risâle; Kâtib el-Bağdâdî'nin, Kitâbü'l-Harac ve Smaatü'l-Kitâb; Ma'rûf el-Kerhî'nin, Kitâbü'l-Memâlik ve'l-Mesâlik; İbn Havkal'ın, Sûretü'l-Arz; Ebû'l-Fidâ'nın, Takvîmü'l-Buldân (Günay, Güngör, 1998:24) adlı eserlerini zikredebiliriz.

Dinî terimler günlük hayata hem sözlüklerde hem de atasözü ve deyimlerde girdiği için, onları önce sözlüklerde kullanıldığı şekillerle verip, sonra da atasözleri ve deyimlerde geçtikleri halleriyle vermeyi uygun gördük.

Önemli bir nokta da şudur: Atasözleri, özellikle de deyimlerde kelimeler asli imlalarından ziyade halkın ağızında yaşadığı şekillerle verilmiştir. Mesela tevbe kelimesi, töbe, tövbe; abdest kelimesi, aptes; ahiret kelimesi, ahret; fukara kelimesi, fıkara vb şekillerde kullanılmıştır.

A. sözlüklerde

A

abdal (ebdâl) is. Ar.1. Dünya ile ilgisini kesip Tanrı'ya bağlanmış olan. Derviş. (Evlüyadan yetmiş kişilik bir cemaat veya zümreye verilmiş bir addır.) Afganistan'da bir halkın adıdır. Aşırı Alevî olup kendilerine "Seyyit Gazi yetimleri" büyüklerine de "dede" derlerdi.

2. Aptal, şaşkın, alık, ahmak, budala.

ab-dest b.is. Far. 1. Namaz vs. için

din icabına göre el, ağız, burun, dirseklere kadar kolları ve aşık kemiğinin üstüne kadar ayakları yıkama, kulaklara, boyuna ve başa meshetmek.

2. El yıkama suyu. 3. Gaita ve idrara çıkarma ameliyesi. 4. Paylama, azarlama.(...ini almak, ...ini vermek) fiille-riyle kullanılır.

abdest-hane b.is. Far. Abdesthane, ayak yolu, hela.2. Abdest alacak yer.

mastarından) 2. Beğenme, alkış, yaşa, varol, bravo.

âhiretlik is. Ar. Tür. 1. Ahiretlik, evlathğa alınan öksüz. 2. Ahiret kardeşliği.

alîm-allah b.zf. Ar. Allah bilir ki.

âmin Ar. Öyle olsun, ya Rab duamız kabul eyle.

âyetlik (ayet) i. Ar. Tür. Kula halılarında motifleri çevreleyen dikdörtgen. Bordürün üstüne yatmış, dar, uzun, küçük dikdörtgen çerçeve.

azâb-ı kabr Ar.t. Kabir azabı. mec. Büyük sıkıntı.

B

besmele is. Ar. 1. "bismillâhirrahman-nirrahîm" cümlesinin adı. 2. Başlangıç.

bi-günâh b.s. Far. Günahsız, suçsuz, zavallı.

C

cenâbet is. Ar. 1. Guslü gerektiren durum.2. Bu durumda olup henüz gusletmemiş kimse. 3. Pis (küfür olarak)

cennet is. Ar. 1 Cennet, darül mükâfat, vaat edilen ahiret âlemi. 2. Bahçe. 3. Çok ferah yer.

E

ebdâl bk. abdal.

estağfirullâh b. zf. Ar. Allah'tan mağfiret dilerim Ayrıca, rica ederim, hiçbir zaman, mahcup ediyorsunuz, haşa, bir şey değil manâlarında da kullanılır.

evvâh s. Ar. 1. Çok ah eden. 2. Çok dua eden. 3. Merhametli. 4. Din bilgisi çok geniş kimse. (Kur'an'da bu kelime ile Hz. İbrahim vasıflandırılmıştır.)

F

farz is. Ar. Allah'ın işlenmesi kati olarak lüzumlu, terki günah olan emirleri.

(namaz, oruç, hac, zekat gibi.) 2. Zaruri, lüzumlu.

fâtiha is. Ar. 1. Kur'an'ın birinci suresi. 2. Başlangıç, medhal. Fatiha-yı kelâm: Sözün başlangıcı.

G

gayyâ is. Ar. Cehennemde bir kuyu veya bir dere. mec. Belalı yer. İçine düşenin kolay kolay bir daha çıkamayacağını anlatan yer veya vaziyet.

H

Hakk is. Ar. 1. Allah. 2. Doğruluk ve insaf. "haktan ayrılmamak." 3. Bir insana ait olan şey. "Benim hakkım." 4. Dava ve iddiada hakikate uygunluk. 5. Geçmiş harcanmış emek. "Ana baba hakkı." 6. Pay, hisse. "Makas hakkı, barut hakkı." 7. Doğru, gerçek. "Bu söz haklıdır." 8. Lâyık, münasip. "Bu sana haklıdır."

harâm s. Ar. 1. Şeraitçe, dince yasak edilmiş şey. 2. Tecavüz edilmesi dokunulması men edilen, kutsal, mübarek.

haşr is. Ar. 1. toplama, cem etme. 2. Ölülerin bir araya toplanması. Ölülerini diriltip mahşere çıkarma. Kıyamet. Haşr ü neşr Toplanıp dağılma. Ölülerin diriltip ceza veya mükâfat yerlerine dağıtılması. Haşır neşir olmak. Bir şeyle sürekli uğraşmak.

hatm is. Ar. 1. Kur'an'ı baştan sona kadar okuyup bitirmek. 2. Bitirme, sona erdirmek. 3. Mühürleme.

hayır (hayr) is. Ar. 1. İyilik, iyi, faydalı şey. Şerrin zıddı. 2. Olumsuz cevap karşılığı "evet" in karşıtı.

hürî is. Far. 1. Cennet kızı. 2. Sevgili. 3. Çok güzel kız.

İ

ibâdullâh b.is. Ar. 1. Allah'ın kulları. İnsanlar. 2. Çok bol, pek çok.

iblis is. Ar. 1. Şeytan. 2. Hilekâr.

ilâhî n. Ar. 1. Allah'ım, ey Allah. 2. Bu ne hal, ne tuhaf.. İltifat için "İlahî sen çok yaşa!"

K

kabir azâbı is.t. Ar. Tür. 1. Kabre giren insanın günahı derecesinde maruz kalacağı bildirilen azap. 2. Birine yapılan işkence, bitmez tükenmez sıkıntılar.

kabir suali is.t. Ar. Tür. 1. Kabre konan insanların hayatı boyunca yaptıklarından hesap vermesi. 2. Bıktırıcı sorular, bitmez tükenmez sorular.

kader is. Ar. 1. İnanılması İslami iman esaslarından olmak üzere insanların başına gelecek her türlü işlere dair Allah'ın ezeli hüküm ve taktiri. 2. Takat, güç, kuvvet. 3. Tali, baht.

kâfir is. Ar. 1. Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan. 2. Hakkı tanımayan. 3. Küfreden. 4. İyilik bilmeyen. Halk arasında iltifat olarak "seni kâfir seni!" şeklinde de kullanılır.

kazâ is. Ar. 1. Olacağı ezelden Allah tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi. 2. Davaları görme işi. 3. İstemeden yapılan ve elden çıkan kötü iş. 4. Vaktinde kılınmayan namaz ve tutulmayan orucun sonradan ödenmesi. 5. Kaymakamlık.

Kevser is. Ar. 1. Maddî ve manevî çokluk, kalabalık nesil. 2. Cennet'te bir havuzun adı. 3. Kur'an-ı kerim'in 108. suresi. 4. Kadın adı.

kible is. Ar. 1. Namaza başlarken yönelinen taraf. Mekke tarafı. 2. Cenup tarafı, güney. 3. Güneyden esen rüzgâr. 4. Darlıkta başvurulmuş kapı.

kıyâmet is. Ar. 1. Dünyanın sonu. Bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman. 2. Büyük sıkıntı, bela, gürültü, patırtı.

kurbân is. Ar. 1. Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olan şey. 2. Eti, fukaraya parasız olarak dağıtılmak niyetiyle, farz, vacip ve sünnet olarak kesilen koyun, keçi, sığır vb. hayvan. 3. Bir gaye uğrunda feda olma.

L

latîf is. Ar. 1. Allah'ın adlarındanır. 2. Yumuşak, hoş, güzel, nazik. 3. Erkek adı.

ledüniyyat is.ç. Ar. Allah bilgisi ve sırları. mec. İşin gizli tarafı, içyüzü.

M

mahrem s. Ar. 1. Haram, şeraitin yasak ettiği şey. 2. Nikâh düşmeyen, şeraitçe evlenilmesi yasak edilen. 3. Şeraitçe kadının kendisinden kaçmadığı (erkek). 4.

Biriyle çok samimi, içli dışlı olan. 5. Gizli olan, herkese söylenmeyen. 6. Herkeşe bilinmesi icap eden.

mahşer is. Ar.1. Kıyamette ölümlerin dirilip toplanacakları yer. 2. Çok kalabalık.

melek is. Ar.1. Allah'ın, halleri diğer canlılara benzemeyecek şekilde nurdan yarattığı varlıklar. 2. mec. Yüzlü ve huyu pek güzel, çok temiz olan kimse. 3. Kadın adı. melek-haslet: Melek huylu, melek-rû: Melek yüzlü. melek-sîmâ: Melek yüzlü.

meşrû' s. Ar. 1. Şeraite uygun olan şey. 2. Şartlara ve kanuna uygun olan.

mihrâb is. Ar. 1. Camilerde imamın namaz kıldırıldığı kible tarafındaki kavisli girinti.2. mec. Ümit bağlanan yer. 3. Halının bordür çerçevesi içinde yalnız bir tarafta bulunan kemer görünüşlü motif.

mürsel s. Ar. 1. İrsal olunmuş, gönderilmiş, yollanmış. 2. Peygamber. 3. Salve-rilmiş saç. 4. Bir yazı sitili.

müşhil s. Ar. . Kolaylaştıran, ishal veren, bağırsakları temizleyen ilaçlar. Müshilü'l-umûr: İşleri kolaylaştıran Allah.

N

nâfile s. Ar. 1. Lüzumlu değilken yapılan iş. 2. Farzların dışında kalan namaz. 3. Faydasız, işe yaramaz, boş.

nâmûs i. Ar.1. Kanun, nizam. 2. Ar. edep, haya, ırz. 3. Temizlik, doğruluk. 4. Allah'a yakın olan büyük melek. Nâmus-ı ekber: Cebrâil aleyhisselam.

nefs is. Ar. 1. Kişi, insan. 2. İnsanı günaha zorlayan kuvvet. Nefs-i emâre.

neş'e i. Ar. 1. Yeniden meydana gelme. 2. Neşe, keyif, sevinç. 3. Az sarhoşluk, çakırkeyif olma hâli. Neş'e-i uhrâ: Ruhun vücuttan çıkışı, ölüm. Neş'e-i ulâ: Ruhun bedene girmesi. Canlanma. Ceninin ruh kazanması.

neşr i. Ar. 1. Yayma, dağıtma. 2. Herkese duyurma. 3. Gazeteye yazma, yazdırma. 4. Kıyamette bütün insanların dirilmesi.

niyet is. Ar. 1. Niyet, meram, kurma. 2. Namazdan ve oruçtan önce başlama duasını okuma. (Namazın ve orucun şartların-

dandır.) 3. Yazılı ve fal yerine geçen şekerlere sarılan veya çekilen kâğıtlar.

R

rahmet is. Ar. 1. Acıma, esirgeme. Allah'ın kullarına merhameti. 2. Yağmur. 3. Kur'an.

S

seccâde is. Ar. 1. Üzerinde namaz kılınan küçük kilim. 2. Yazmalarda görülen bir motifin adı. Secde gülü: Bir çeşit süsleme olan haklarda görülen gül motifinin bir nevi.

sırat sırat köprüsü. is. Ar. Tür. s. t. 1. Yol. 2. Doğru yol. 3. Sırat köprüsü, üstünden geçip cennete gitmek üzere cehennem üzerine kurulacak olan çok dar ve güç geçilir köprü. Mec. Zorlu işler, zor işler.

Ş

şeytan is. Ar. 1. Şeytan. 2. Dessas, hileci. 3. İnce fikirli, zeki.

T

ta'ziye is. Ar. 1. Başsağlığı dileme. 2. Caferî mezhebinde olanların Muharrem ayında yaptıkları matem merasimi.

tcellî is. Ar. 1. Görünme, belirme. 2. Kader, talih. 3. Allah'ın lutfuna nail olma. 4. Hak nurunun tesiriyle makbul kulların kalbinde ilahî sırların ayan olması.

tefsîr is. Ar. 1. Yorum. 2. Kur'an-ı Kerim'in mana bakımından izahı.

telkîn is. Ar. 1. Aşılama, kulağına koyma. 2. Yeniden Müslüman olan kimseye iman esaslarını öğretme. 3. Ölü gömüldükten sonra mezar başında imamın söylediği dinî sözler.

temcîd is. Ar. 1. Ululama, ağırlama. 2. Sabah namazı vaktinden evvel minarelerde belli makamlarda söylenen Arapça niyaz ilahisi. (İlk önce Bilâl-i Habeşî tarafından söylenmiştir.)

tenzîl is. Ar. 1. İndirme, azaltma, aşağı düşürme. 2. Kur'an-ı Kerim. (bk. Furkan, Kur'an, Mushaf, Necm, Nur, Zikr.)

tertil is. Ar. 1. Yoluyla, usulüyle okuma. 2. Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun okuma.

teşri' is. Ar. 1. Hz. Muhammed'in şeriate dair olan emirleri. 2. Kanun yapma.

teşrik is. Ar. 1. Pastırmanın güneşte kurutulması, eyyâm-ı teşrik. 2. Çöl Araplarının kurban etlerini kuruttukları zilhicce-nin on, on bir, on iki ve on üçüncü günleri. 3. Işıklandırıp parlatma. 4. Tekbîr-i teşrik: Kurban Bayramı arefe sabah namazı farzından, Kurban Bayramı dördüncü gün ikindi namazı farzından sonrasına kadar okunan hamd tekbiri.

tevbe is. Ar. Tövbe, işlenmiş bir günah veya suçun bir daha işlenmeyeceğine dair verilen söz. Halk içinde her iş için kullanılan engel. “ Bir daha o işi yapmam, tövbe!” “Tövbe bismillah size gelirse!”

V

vâcib s. Ar. 1. Terki caiz olmayan, yapılması gerekli. 2. Yapılması şeran lüzumlu olan, farz derecesine yakın bulunan. 3. Fels. Zorunlu.

vakfe is. Ar. 1. Durak, durulacak yer. 2. Hacıların Arafat'ta durmaları. 3. Duraklama anı.

virid is. Ar. Belli zamanlarda okunması âdet olan Kur'an cüzleri, duaları. Virid-i zeban: Diline dolama.

B. Atasözlerinde

A.

Abdestsiz dedeme **namaz** mı dayanır. (Çanlı, Ayaş Çkr.)

Akan su **haram** kaldırmaz. (Bt.)

Allah bilir kulunu, ona göre verir çulunu. (Divriği, Beyşehir, Vn.)

Allah bir adamdan alırsa yel götürür, sel götürür, el götürür. (Bt.)

Allah diyen aldanmaz. (Kadirli-Ada.)

Allah'ın emri olmasın, daldan yaprak kopmaz. (Canik, Mazgirt)

Allah'ın verdiği taşar dökülür, kulun verdiği başa kakılır. (Bor- Niğde)

Allah saklayanı kurt yırtmaz. (Vn.)

Allah'sız çöp başı teprenmez. (Vn.)

Allah süsücü hayvana boynuz vermez. (Eskicuma- Sm.)

Alma garibin ahını, çekersin **günah**-ını. (Mudurnu- Bo.)x

Atanın önünden geçeni **Allah** sevmez. (Alaçam- Sm.)

B

Balıktan büyük **hâlık** var. (İğdir, Vn. Bt.)

Baya bağ için, yoksula **Allah** için. (Gürü- Sv.)

Boş durana **şeytan** güler. (Botsa- Kn.)

Boş sofraya **dua** olmaz. (Suzus- Kr.)

Bugün dünya, yarın **ahiret**. (Dazkırı- Af.)

Büyüğünü bilmeyen **Allah**'ını bilmez. (Merzifon, Hekimhan)

C

Cenabetten keramet umulmaz. (Divriği, Gölhisar- Brd.)

Cin tutmuşa **muska** yeter, sevdalılı asarlar. (Gaz.)

Ç

Çırpınan koyun **mındar (murdar)** ölmez. (Botsa- Kn.)

Çok malın hesabı, az malın **azabı** çok olur. (Hüseyinlik- El.)

D

Dinsizin içinde **din** artmaz, möhlüzün içinde mal artmaz. (Keskin)

Din yıkılmazsa düşman yıkılmaz. (Yeşilyurt- Ml.)

Dostun udu **cehennem** odunundan beter olur. (Gaz.)

Dünya **dua** ile, elek sıva ile. (Mudurnu)

Dünya **duayla** kurulmuş. (Çırakman- Sm.)

E

Eceli gelen keçi çobanın ekmeğini yer. (Bt.)

Ekmek olmayınca **yemin** olmaz. (Hacıabası- Ank.)

Emanetin peşinde **şeytan** hazırdr. (Akkuş- Or.)

Eşek **Kâbe**'ye gitmekle **hacı** olmaz. (Görel- Gr.)

Ev için etlik, **Hak** için **kurban**. (Gürün- Sv.)

Ev sözsüz, **gar azapsız** olmaz. (Vn.)

Evvela **mescidin** içi, sonra dışı. (Merzifon)

Eyesizlerin eyesi **Allah**'tır. (Bt.)

F
Farzdan önce farz var. (Ardeşen, Ayaş)

Fukara: “ Ondum mu” demiş de, **şeytan**: “ Ben öldüm mü” demiş. (Niksar)

G
 Garibin **duası** tez geçer. (Eğridi- İsp.)
 Gelin atta, buyruk **Hak**'ta. (Gaz.)

Gevezeyi **cehenneme** atmışlar, yan-
 gın var diye bağırılmış. (Merzifon)
 Gitmek elde, gelmek **Allah**'tan.
 (Hak.)

H
Hak'tan gelen **haktır**, inanmayan ah-
 maktır. (Topraktepe- Ml.)

Haram gelir, **helâli** beraber götürür.
 (Karakoçan- El.)

Haram mal karın
 doyurmaz.(Yeşilyurt- Ml.)

Haram para ya binaya, ya **zinaya**.
 (Gaz.)

Hasisten **sadaka** istemişler, **fetva**
 söylemiş. (Gaz.)

Her **beynamazın** bir sayıntısı olur.
 (Eğridir- İsp.)

Hop demekle **hutbeye** çıkılmaz. (Ak-
 kuş- Or.; Terme- Sm.)

I
 Ismarlama **dua** kabul olunmaz. (Mu-
 durnu- Bo.; Yeşilyurt- Ml.)

İ
İmamdan evvel **camiye** girme. (Göl-
 hisar- Brd.)

İşi olmayan **şeytan** kuyruğu ile oy-
 narmış. (Mudurnu. Bo.)

İtin akılsızı **kurban bayramında** sı-
 laya gider. (Gaz.)

K
 Karışma **Allah**'ın işine, akşam evine,
 sabah işine. (İsp.)

Karnı acı herkes doyurur, **Allah**'ın
 acımı **Allah** doyurur. (Vn.)

Kıl **namazı**, tut **orucu**, gelmez soru-
 cu. (Göhlhisar- Brd.)

Kıyas kıyamete kalmaz. (Gaz.)
 Komşunun eşegini iki iste ki, **Allah**
 sana da bir versin. (Gaz.)

Kork ondan, korkmaz **Allah**'tan.
 (Vn.)

Köpek **evliyadır**, ürdüğünden bilin-
 mez. (Mudurnu- Bo.)

Kumar parasıyla **cami** yapılmaz. (Ye-
 şilyurt- Ml.; Ilgın- Kn.)

M
Minareyi yaptırmayan yerden bitmiş
 sanır. (Gaz.)

Müslüman memleketinde salyangoz
 satılmaz. (Ezm.)

N
Nefsine uyan, **şeytana** uyar. (Yeşil-
 yurt- Ml.)

O
 Orospu **töbe** tutmaz. (Gaz.)

Osuran göte **töbe** tutmaz. (Gürün-
 Sv. ; Çkr.)

Ö
 Ölü aşı neylesin, **türbe** taşı neylesin
 (Gaz.)

Önde gideni **haçta** görmüşler. (Gaz.
 Gürün- Sv.)

P
 Parasız pazara, **imansız** mezara gi-
 dilmez. (Sm. Sultandağ- Af.)

R
Ramazanın imamından, ağustosun
 yılından korkulur. (Göhlhisar- Brd.)

S
 Sofraya uzak duran **Allah**'a da uzak
 durur. (Yeşilyurt- Brd.)

Ş
Şeytanın çarığı tez delinir. (Akkuş,
 Ünye- Or.)

Şeytan ocağını boş koymaz. (Gaz.)

T
 Teb demeden **Tebareke**'ye çıkılmaz.
 (Hat.)

Töbe olmasın, sabır olsun. (Gaz.)

U
 Ucuz fenar, **yatsıya** kadar yanar. (Os-
 maniye, Ilgın- Kn.)

Y
 Yara öldürmez, **Yaradan** öldürür.
 (Vn.)

Yatsılık bir töre, o da adamna göre.
 (Ayancık- Sn.)

Z
 Zalimin zulmü varsa, mazlumun
Allah'ı var. (Ünye- Or.)

Zaman zangılda, **imam** bengilder.
(Anamas, Eğridir- İsp.)

C. Deyimlerde

A

Ahretini mamur etmek

Ahret kardeşi.

Ahret suali.

Ahret yolculuğu.

Ahrette on parmağı yakasında olmak.

Al **aptesini**, ver pabucunu.

Aldığı **aptes** ürküttüğü kurbağaya değmemek

Allah Allah

Allah bağışlasın.

Allah bilir.

Allah gecinden versin.

Allah ne verdiyse.

Allah utandırmasın.

Allah vere de.

Allah yarattı dememek.

Allah "Yürü ya kulum!" demiş.

Allah'a bir can borcu olmak.

Allah'a ısmarladık.

Allah'ın günü.

Aptessiz yere basmamak.

Ayasofya'da dilenip, Sultanahmet'te **zekât** vermek.

B

Babana **rahmet**.

Benden **günah** gitti.

Buyurun **cenaze namazına**.

C

Cami yıkılmış ama, **mihrap** yerinde.

Camı **cehenneme**.

Cehenneme kadar yolu var.

Cehennemin dibi.

Cin çarpmak.

Cin fikirli.

Cini tepesine çıkmak.

Cinler cirit oynamak.

Cinleri ayağa kalkmak.

Cinleri başına toplamak.

Cinleri tutmak.

D

Dinden imandan çıkmak.

Dini bütün.

Dün **cin** olmuş, bugün adam çarpıyor.

E

Ecdelden aman olursa.

Eceli gelmek.

Eceline susamak.

Ecel teri dökmek.

Evvel **Allah**.

G

Günaha girmek.

Günaha sokmak.

Günah çıkarmak.

Günahı (vebali) boynuna.

Günahına girmek.

Günahını almak.

Günahını çekmek.

Günahını vermez.

Günah işlemek.

H

Hak getire.

Harama uçkur çözmek.

Haremlik selâmlık.

Haşır neşir olmak.

Hayırdır inşallah

Hayra alâmet.

Hayra yormak.

Hayrını görmek.

Hazreti Nuh'tan kalma.

Helalliğe almak.

Helal olsun.

Helal süt emmiş.

Hele **şükür**.

Herkese şapur şapur da bize gelince ya **Rabbi** şükür mü?

Hızır gibi yetişmek.

İ

İfrit olmak.

İki **rahmetten** biri.

İllallah demek.

İman tahtası.

İmana gelmek.

İşi **Allah'a** kalmak.

K

Kabir suali sormak.

Kediyi **camiye** mütevellî yapmak.

Kefeni yırtmak.

Kırklara karışmak.

Kıyamet gibi.

Kıyameti koparmak.

Kurban olmak.

L

Lâmı cimi yok.

M**Mahşer** midillisi.**Maneviyatı** bozulmak.**Maşallahı** var.**Mezhebi** geniş.**Mezhebi** meşrebine uymamak**N****Nuh** der, **peygamber** demez.**Nuh Nebi**'den kalma.**O**Olmayacak **duaya âmin** demek.**Ö**Ölüm **Allah**'ın emri.Ömrü **billâh**.**R****Rahmet** okutmak**Rahmetli** olmak.**Ruhunu** teslim etmek.**S**Saldım çayıra, **Allah** kayıra.**Sünnet** etmek.Sürt **Allah** sürt.**Ş****Şeyhin kerameti** kendinden men-

kul.

Şeytan diyor ki.**Şeytan** dürtmek.**Şeytan** görsün yüzünü.**Şeytan** kulağına kurşun.**Şeytan** tüyü bulunmak.**Şeytana** külahı ters giydirmek.**Şeytana** uymak.**Şeytanın** bacağı kırılmak.**Şeytanın** yattığı yeri bilmek.**T****Teneşir** paklar.**Tövbeler tövbesi**.**U**Ustamın adı **Hıdır**, elimden gelen bu-

dur.

VVerilmiş **sadakanız** varmış.**Y**Yandım **Allah** çağırarakYanına **salavatla** varılır.**Z****Zemzemle** yıkanmış.**Sonuç:** Dinin güncelleştiğini gösteren en güzel örneklerin atasözleri ve de-

yimlerde geçtiğini gösterirken, bunların eğreti değil, ne kadar canlı olduğunu günlük hayatımızdaki konuşmalarımızdan da anlayabiliriz. Her konuşmamızda örneklemelerimizin vazgeçilmez olan atasözü ve deyimler dinî kelime ve terimlerin halk arasında nasıl yumuşadığını munisleştiğini göstermesi bakımından mükemmel verilerdir. Onların kullanımları artık fıkıh ve ilmihal bilgilerinden ziyade daha çok gelenek ve göreneklere ilgilendirilmektedir.

Aldığımız örneklerde kullanılan dinî kelime ve deyimlerde en çok geçenleri şöyle sıralayabiliriz: Allah, azap, günah, hayır, Hıdır, hoca, cin, cehennem, ecel, evliya, haram, gâvur, hacı, helâl, imam, iman, kabir, kırklar, kurban, Mekke, melek, mescit, minare, Müslüman, namaz, rahmet sadaka, salavat, tekke, teneşir ve Zemzemdir. Ayrıca bu dinî kelimelerin dışında, kilise, ve keşiş gibi Hristiyanlıkla ilgili kavramlar da geçmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ömer Asım; *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995
- Bölge Ağzlarında Atasözleri Ve Deyimler*, Türk Dil Kurumu Yayınları:331, Ankara, 1996
- Cübran Mes'ud, *Al-Râid*, Beyrut, Lübnan, 1426
- Derleme Sözlüğü*, TDK Yayınları, C. I-XII Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1963-1982
- Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca Türkçe-Ansiklopedik Lugat*
- Güzel, Abdurrahman; *Dinî Tasavufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000
- Muallim Nâci, *Lugat-i Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1975
- Olgun, İbrahim-Drahşan, Cemşid; *Farsça-Türkçe Sözlük*, Elhan Kitabevi, Ankara, 1984
- Redhause, Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, Celüt Matbaası, 1968
- Steingass F:A, *Compherensive Persian- English Dictionary*, London, Brydone, Printers LTD, 1930
- Şemseddin Sâmî, *Kâmus- Türki*, Dersaadet, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1317
- Şemseddin Sâmî, *Kâmusu'l-Âlam*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1314.
- Türkçe Sözlük*, TDK, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998
- Ünver, Günay- Güngör, Harun; *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, Kayseri, 1998
- Yazım Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005